

Memorandum (Europa voor de burgers, korte versie)

Samenvatting.

De Europese Unie is in een existentiële crisis geraakt en dreigt uit elkaar te vallen. De oorzaak daarvan ligt in het ontbreken van een min of meer gedeeld waardepatroon. Jacques Delors, de voormalige Franse voorzitter van de Europese Commissie, heeft zich weliswaar krachtig ingespannen om Europa een 'ziel', een bezielende kracht mee te geven, maar is daar in het opkomende neo-liberale krachtenveld niet in geslaagd. Als gevolg daarvan is Europa eenzijdig gedomineerd door economische belangen, die ten onrechte als waardenvrij en a-moreel (buiten de moraliteit staande) zijn gepresenteerd. Een nieuwe Europese renaissance kan alleen maar zijn gebaseerd op een gedeeld waardepatroon en een daaraan te ontleenen moraliteit. Het wenkend perspectief is dat dit gedeelde waardepatroon reeds binnen de Europese cultuur besloten ligt en daar dus aan kan worden ontleend. Om van Europa een waardegemeenschap te maken hoeft zij zich slechts te herbezinnen op haar culturele wortels. Op die basis worden concrete aanbevelingen gedaan om Europa weer nieuw elan te geven.

Het oorspronkelijke doel en de huidige crisis

Direct na de Tweede Wereldoorlog heeft de Engelse staatsman Churchill in 1946 gepleit voor een Verenigde Staten van Europa. Hij wilde hiermee de basis leggen voor de vrede in Europa en voor de beveiliging van de West-Europese democratie en markteconomie tegen de Sovjet-Unie. Met de ondersteuning van de USA heeft dit geleid tot de oprichting van de Raad van Europa (1949). In 1951 is de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal gevormd. Hieruit is in 1958 de Europese Economische Gemeenschap (vanaf 1993 de Europese Unie geheten) voortgekomen.

In die eerste decennia na de oorlog heeft het accent terecht gelegen op de wederopbouw en de economische ontwikkeling. Vanuit het besef dat (tot op zekere hoogte) gemeenschappelijke economische belangen een te smalle basis zijn voor Europese samenwerking, heeft toenmalig voorzitter Jacques Delors in de jaren '90 getracht Europa 'hart en ziel' te geven. Maar dat is niet gelukt, omdat de druk van de economische belangen in het opkomend neo-liberalisme alleen maar groter werd, onder meer tot uitdrukking komend in het toenemend aantal lobbyisten in Brussel (15.000 a 20.000.) Tegelijkertijd zijn problemen tussen de deelnemende landen ontstaan over de overdracht van bevoegdheden van de nationale soevereiniteit naar de nieuwe organisaties. Door de eenzijdige focus op economische activiteiten en het ontbreken van een gedeeld waardepatroon zijn deze conflicten tussen nationale belangen een steeds grotere rol gaan spelen in de Europese Unie.

De crisis van de Europese Unie

Economisering

De Europese Unie heeft weinig gedaan om de bevolking van de Europese landen het gevoel te geven dat zij burgers van Europa zijn en dat zij invloed op de Europese politiek hebben. De EU heeft een eigen agenda waarin nationale en internationale belangen worden afgestemd met de belangen van het internationale bedrijfsleven. De EU is een technocratisch en bureaucratisch apparaat waarop de democratische controle gering is. Daardoor wordt het project van de Europese samenwerking door grote groepen burgers niet meer gesteund. Onder Engelse en Amerikaanse invloed is de sociale markteconomie, met zijn bescherming van de werknemers, zijn door de staat georganiseerde solidariteit en zijn publieke sector, verregaand afgebroken. Het 'Rijnlandse' model van overleg maakte plaats voor het 'Anglo-Saksische' model van confrontatie. De EU heeft het neo-liberalisme en de globalisering omarmd ten koste van de

zwakkere groepen in de samenleving. Privatiseringen zijn overal doorgevoerd, ook waar zij niet zinvol waren. Internationale bedrijven bepalen in hoge mate de wetgeving van de EU.

Niet alleen de politiek, maar ook de culturele sector wordt een onderdeel van de economie - cultuur als amusement en entertainment waaraan geld verdiend moet worden. In het onderwijs is de algemene en veelzijdige vorming van de mens (in het Duits *Bildung* genoemd) ondergeschikt geworden aan de ontwikkeling van competenties voor de arbeidsmarkt. De Europese cultuur is al in veel opzichten verdrongen door de Amerikaanse cultuur, die wordt gekenmerkt door materialisme, oppervlakkigheid en verheerlijking van het ego.

Culturele bedreiging van buitenaf

Veel mensen ervaren de komst van grote aantallen migranten en vluchtelingen uit andere landen als een bedreiging voor de eigen cultuur. Een multiculturele samenleving wordt problematisch als getto's ontstaan met een cultuur die in haar waarden en rechtsregels haaks staat op de leidende cultuur en zich daarmee buiten de samenleving plaatst. Europa staat in feite aan het begin van een islamitische en Afrikaanse volksverhuizing. De migranten en vluchtelingen van buiten Europa die zich hier al hebben gevestigd, zijn de voorhoede van de honderden miljoenen die nog willen komen omdat hun samenlevingen geen toekomst bieden. Het is de vraag of Europa deze stroom kan opvangen zonder er zelf aan te gronde te gaan.

Deze migranten komen uit culturen waarin de ontwikkeling van een vrije, creatieve en sociaal betrokken persoonlijkheid nog niet in volle omvang heeft plaatsgevonden. De cultuurschok die zij in Europa beleven is groot en velen vallen terug op traditionele opvattingen. Zij moeten bereid zijn zich te verbinden met de kernwaarden van de Europese cultuur, zoals die deels zijn vastgelegd in de grondwetten van de verschillende landen. Maar dat kan alleen voor zover er sprake is van gemeenschappelijke Europese kernwaarden. Juist aan het articuleren van die kernwaarden heeft het in Europa ontbroken.

De diepere oorzaken van de crisis

Vanuit dit perspectief kunnen enkele fundamentele oorzaken worden aangewezen voor de crisis waarin de Europese Unie is terecht gekomen. Dit zijn:

De invloed van het internationale bedrijfsleven op de wetgeving van de Europese Unie. Grote bedrijven kunnen landen tegen elkaar uitspelen om belastingvoordelen te verkrijgen. Zij zijn de motor van de globalisering die op veel terreinen een ontwrichtende werking heeft. Het economisch bestel suggereert daarbij ten onrechte a-moreel te zijn, d.w.z. in haar effecten op de samenleving niet als 'goed of fout' te beoordelen. De eenzijdige focus op de economie als doel in plaats van middel, leidt ook tot de milieucrisis, waarbij economische groei aanleiding geeft tot verspilling en het gebruik van steeds meer en energie en (schaarse) grondstoffen. Het klimaatprobleem noodzaakt Europa tot een zeer ingrijpende *ecologische modernisering*.

De disbalans tussen publieke en private verantwoordelijkheden. De neoliberale ideologie leidt tot grote ongelijkheden en vernietigt daarmee de samenhang van de samenleving. Door grootschalige privatiseringen en het propageren van de neoliberale visie dat iedereen voor zichzelf moet zorgen, is de sociale sector ernstig verzwakt. Door vermenging van publieke en private verantwoordelijkheden worden grote private banken door overheden overeind gehouden en worden de risico's die zij nemen, op de belastingbetalers afgewenteld. *De financialisering van de samenleving* is het gevolg deze publiek-private onbalans.

Door alles als privatiseerbaar (toe-eigenbaar) te veronderstellen en tegelijkertijd geld in omloop te brengen vanuit de private (banken-)sfeer wordt alles subject van financiële speculatie.

Hierdoor worden grond en vastgoed beleggingsobjecten die te duur worden om hun oorspronkelijke maatschappelijke functies te realiseren.

De invoering van de euro op politieke gronden, voordat er een politiek en daaruit afgeleid economisch kader voor was. Toen de beide Duitsland en één werden, werd door de andere landen de eis gesteld dat Duitsland zijn D-Mark zou opgeven. Voor de Zuid-Europese landen heeft dit een funeste uitwerking gehad op hun economische ontwikkeling en op de jeugdwerkloosheid.

Het negeren van de problemen van de multiculturele samenleving en van arbeidsmigratie, heeft geleid tot de vorming van getto's in de grote steden en de opkomst van het populisme.

Het gebrek aan democratische controle op de Europese instellingen, met name de Europese Commissie.

De weigering van regeringen om soevereiniteit af te staan, terwijl dat wel nodig is om zaken gemeenschappelijk te regelen.

Gemeenschappelijke waarden en moraliteit

In de loop der eeuwen is het mensbeeld ontstaan dat typisch voor Europa is - het mensbeeld van een vrije, zelfbewuste persoon die zichzelf bepaalt en zich ontwikkelt binnen de kaders van de cultuur en de samenleving, een persoon met een eigen geweten, een morele verantwoordelijkheid en een sociaal bewustzijn, met rechten en plichten. Hiermee verbonden zijn de waarden van vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Centraal in dit mensbeeld staan de ideeën van menselijke waardigheid en humaniteit.

Aan het einde van de middeleeuwen kwam het denken over de mens in een versnelling. De Renaissance, de Europese ontdekkingsreizen, de Reformatie en het ontstaan van het nationale bewustzijn in de Zuid- en West-Europese landen leidden tot een nieuw zelfbewustzijn.

De opkomst van de wetenschap heeft geleid tot een rationele onderzoek van de zichtbare wereld. In de tijd van de Verlichting (ca 1650-tot ca 1800) werd nog een groot vertrouwen in menselijke intellect uitgesproken. In de 19^e en 20^e eeuw is het rationele, wetenschappelijke mensbeeld echter aan het wankelen gebracht door het zichtbaar worden van het irrationele in de mens en in de samenleving (agressie, driften en instincten, de strijd om het bestaan, nationalisme, oorlogsgeweld en terrorisme). De Spaanse schilder Goya heeft de bekende ets *De droom van de rede brengt monsters voort* (ca 1798) gemaakt die dit irrationele tot uitdrukking brengt.

Wetenschap en techniek worden niet gestuurd door een moreel bewustzijn. Ook organisaties, bedrijven en hele samenlevingen ontsporen.

De gemeenschappelijke noemer in de bovengenoemde opeenstapeling van faalfactoren is het ontbreken van een min of meer gedeeld, nastrevenswaardig waardepatroon en daarmee een 'hart en ziel' van Europa. Eerder werd dat gegeven door het morele kader van de kerk, maar na de Verlichting was dat niet meer acceptabel en werd gepoogd het morele kader te ontleen aan de nu hoog in het vaandel staande rationaliteit. Maar dat is mislukt. Een nieuw moreel kader zou echter wel kunnen worden afgeleid uit 'een gedeeld waardepatroon dat meer omvat dan alleen rationaliteit. Het goede nieuws is dat zo'n gedeeld waardepatroon reeds besloten ligt in de Europese cultuur en in de opgedane ervaringen in de loop van de Europese geschiedenis. Dat waardepatroon laat zich vertalen in een maatschappelijke doelstelling. Moraliteit bestaat er vervolgens uit die doelstelling als maatgevend te beschouwen; door moreel handelen wordt die doelstelling dichterbij gebracht, door immoreel handelen raakt hij uit het zicht.

Het nieuwe Europa van de cultuur

Een van de grote stromingen waarin de idee van humaniteit tot leven is gekomen is het humanisme. Het heeft zijn voorlopers en vertegenwoordigers in alle landen van Europa. Het is ontstaan in Griekenland (Socrates), verder uitgewerkt in Rome en opnieuw tot leven gekomen in de Renaissance (Ficino en Pico della Mirandola in Italië, Erasmus in Holland en Thomas More in Engeland. Na de Renaissance vinden we in Frankrijk grote humanisten (Montaigne, Pascal, Voltaire), in Duitsland rond 1800 (Herder, Goethe, Schiller), in de idealistische stromingen in de Poolse, Tsjechische en Slowaakse filosofie en in de Russische religieuze filosofie.

De grote tradities van de Europese literatuur, muziek, schilderkunst en beeldhouwkunst geven ons al eeuwenlang unieke mogelijkheden ons mens-zijn in zijn diepten en hoogten te ervaren en kunnen daarom ook tot het humanisme in ruimere zin worden gerekend (Shakespeare, Mozart, Wagner).

In de 20^e eeuw zijn nieuwe spirituele en maatschappijkritische dimensies aan het humanisme toegevoegd. Daarnaast kent onze tijd veel mensen die een morele visie op de problemen van onze tijd in de praktijk brengen (zoals op gebieden van vrede, duurzaamheid, tolerantie, mensenrechten, het beheer van de aarde, het milieu en de zorg voor anderen). Ook buiten Europa leeft dit Europese humanisme.

. Europa heeft met de Verlichting afscheid genomen van de (geopenbaarde) moraal van de kerk, maar is er daarna niet in geslaagd om een vervangend moreel kader te baseren op de nu hoog in het vaandel staande rationaliteit. Dit wordt verklaard door het feit dat ‘rationaliteit’ ook weer een eenzijdig aspect van de menselijke natuur is, waardoor er geen ruimte is voor bijvoorbeeld ‘gevoel’ of ‘spiritualiteit’. Daarnaast en daarmee samenhangend heeft men geen menselijke doelstelling of bestemming (telos) willen accepteren. Zonder een dergelijke doelstelling is rationaliteit zonder richting en moraal moeilijker te definiëren.

Een moreel kader zal dus moeten worden ontleend aan de menselijke natuur als geheel en aan de daarin besloten ontwikkelingsrichting. Er is daarom in drie richtingen gezocht naar een breder gedeelde, actuele benadering van ‘de menselijke natuur’; maatschappelijke enquêtes, religieuze en filosofische noties en de Europese cultuur¹. Dat levert dan, als benadering van die ‘menselijke natuur’ (mensbeeld) een waardepatroon op dat bepaald door twee hoofdassen; in de verticaal de tegenstelling tussen materiële en im-materiële kwaliteiten (de materie – geest tegenstelling) en in de horizontaal de ‘ik – ander’, subject – object tegenstelling. Individuele mensen leggen binnen deze ‘grote gemene deler’ individuele accenten.

Aansluitend bij de *Ethica Nicomachea* van Aristoteles volgt daaruit dat de maatschappelijke doelstelling er uit zou bestaan om tussen die fundamentele tegenstellingen (on-deugden) een zeker evenwicht (deugd) te bewaren. Die doelstelling is dan gericht op het behoud van de menselijke waardigheid en valt daarmee tegelijkertijd samen met de idee van ‘duurzaamheid. De Europese geschiedenis leert dat de grote maatschappelijke ontwrichtingen steeds weer het gevolg waren van het verloren gaan van het evenwicht tussen de fundamentele krachten en daarmee van een deugdethiek². . Een dergelijke ‘deugdethiek’ kan richtinggevend zijn voor de Europese politiek en kan de institutionele en financieel-economische inrichting van Europa bepalen.

Uitgaande van het na te streven evenwicht tussen publieke en private kwaliteiten en verantwoordelijkheden en tussen materiële en niet-materiële (ideële en culturele) kwaliteiten, kunnen concrete aanbevelingen worden gedaan voor een Europese Unie die streeft naar de best denkbare kwaliteit van leven voor haar burgers.

Kerntaken en aanbevelingen voor hervorming

- ¹ van Egmond, N.D. (2014) *Sustainable Civilization*. Palgrave Macmillan, London
www.klaasvanegmond.nl.

Kerntaken van de Europese Unie

Hier moet echter tegenover staan dat het beginsel van Het na te streven evenwicht tussen publieke en private kwaliteiten en verantwoordelijkheden (uniformiteit en diversiteit) geeft aanleiding tot de volgende voorstellen:

- Het respecteren van publieke 'commons', domeinen van de mens en wereld die niet privatiseerbaar zijn; net alles is te koop (commodificeerbaar). Hierbij gaat het om natuurgebieden, de zee, de lucht maar ook immateriële kwaliteiten zoals ideeën. De toe-eigenbaarheid van ideeën in de vorm van octrooien en patenten valt niet te legitimeren. Nieuwe bevindingen bouwen daarvoor teveel door op eerdere maatschappelijke verworvenheden. Veel octrooien en patenten zijn voor een groot deel gebaseerd op gemeenschappelijke (overheids-)inspanningen.
- Respect voor 'private kwaliteiten impliceert tevens en zekere mate van 'soevereiniteit'. Dat betekent dat de lokale schaal en lokaal eigendom (bijvoorbeeld van land en infrastructuur) gerespecteerd dient te worden. Zo behoort landbouwgrond niet verkocht te worden aan partijen buiten de soevereine organisatie, d.w.z. buiten Nederland of Europa.
- Subsidiariteit wordt consequent toegepast om recht te doen aan de natuurlijke diversiteit binnen de Europese gemeenschap. Dit betekent dat taken die op een lager niveau kunnen worden uitgevoerd, daar worden neergelegd. Op deze wijze kan de traditionele tegenstelling tussen Europa en de afzonderlijke naties worden opgeheven in een driedeling waarin ook een regionale laag van besluitvorming ontstaat. Dit is in de Duitse Bondsrepubliek al het geval. Hiermee kan in landen die lijden onder een centralistisch bestuur (Italië, Spanje, Frankrijk) een regionale autonomie ontstaan die aan de al bestaande regionale identiteiten recht doet. Ook aan de Oost-West tegenstelling kan op die manier de vooralsnog nodige ruimte worden gegeven.
- Infrastructuur is een publieke aangelegenheid. Dat geldt ook voor de financiële infrastructuur (betalingsverkeer). Europese burgers behoren hun geld op een Europese Bank te kunnen zetten waar het 100 % gegarandeerd wordt, maar geen rente wordt uitgekeerd (0 %).
- Het scheppen van geld is geen private (banken) maar publieke verantwoordelijkheid. Geld is een sociaal construct. Via de (op prijsstabiliteit afgestemde) schepping van nieuw geld kan de Europese overheid de reële economie stimuleren door rechtstreeks te investeren in Europese infrastructuur, bijvoorbeeld een duurzame energievoorziening. Het zou bovendien de belastingbetalers honderden miljarden euro's besparen. Het hernemen van de geldschepping in publieke handen zou een enorme impuls kunnen geven aan de werkgelegenheid (vooral die voor de jeugd) en alleen al deze maatregel zou voldoende zijn om Europa uit de crisis te helpen en nieuw elan te geven.

Het na te streven evenwicht tussen materiële en im-materiële kwaliteiten leidt tot de volgende aanbevelingen:

- Om de materiaalintensiteit van de economie te verlagen (en milieuproblemen te voorkomen) zullen in de marktgeoriënteerde Europese economie, marktgeoriënteerde prikkels nodig zijn. Dat vergt hogere belastingen voor het gebruik van milieubelastende stoffen, waaronder fossiele brandstoffen en nieuw gewonnen (virgin) materialen. Evenredig lagere belastingen zouden moeten worden geheven op arbeid (inclusief kunst en cultuur) en ge-recyclede materialen.

- Kunst en cultuur zouden een veel hogere prioriteit moeten krijgen in het maatschappelijk bestel, met name in het onderwijs. Het ondersteunt het behouden van een evenwichtig waardepatroon en daarmee een deugdedethiek.
- Volledige gelijkwaardigheid van man- vrouw posities in de samenleving is een absolute en niet onderhandelbare voorwaarde voor menselijke waardigheid.
- Een dialoog tussen de wereldbeschouwingen (Christendom, Islam, Humanisme) is een voorwaarde voor het bereiken van een min of meer gedeeld waardepatroon. In het bijzonder zullen daarbij de onhoudbare claims die vanuit de verschillende groeperingen op 'de ene waarheid' worden gelegd, gerelativeerd moeten worden.
- Oorlogsimmigranten zouden zich in beginsel en als regel tijdelijk in Europa kunnen vestigen. Van migranten mag worden geëist dat ze zich aanvankelijk conformeren aan het bestaande waardepatroon en later constructief bijdragen aan de maatschappelijke dialoog om dat patroon levend te houden.
- Economische immigranten hoeven (uit soevereiniteits-overwegingen) niet geaccepteerd te worden. Wel heeft Europa de morele verplichting om landen met grote economische achterstanden te helpen. Daarbij zal, in tegenstelling met de huidige (WB en IMF) situatie, de lokale cultuur gerespecteerd moeten worden. Het primaire doel zal de economische ontwikkeling daar moeten zijn (mede gericht op de demografische transitie naar een afnemende bevolkingsdruk). De (directe) economische belangen van Europa mogen daarbij geen rol spelen.

Tenslotte zullen de consequenties moeten worden getrokken uit het aldus ontstane normatieve kader. Het bedoelde evenwicht tussen de fundamentele menselijke waarden kan met een ruime mate van menselijke vrijheid worden nagestreefd. Maar wanneer die vrijheid overgaat in obsessieve eenzijdigheid, waardoor het evenwicht verloren dreigt te gaan, dan kan gelegitimeerd worden gesproken van immoreel handelen. Tegen dat handelen, zoals zich dat in het huidige tijdsgewricht vooral manifesteert in de financiële sector en doorwerkt op vele maatschappelijke terreinen waaronder klimaatverandering en milieukwaliteit, kan dan uitgesproken en gelegitimeerd worden opgetreden.

pm

Verdere aanbevelingen voor de hervorming van de Europese Unie **hierover moet de groep voorstellen doen en keuzes maken**

Maatregelen ter bevordering van de solidariteit in de nationale en de Europese samenleving:

- regulering van de economische sector ter bescherming van mensen, afschaffing van belastingconstructies van de grote ondernemingen
- herstel van de publieke sector
- herinrichting van de financiële sector (door scheiding tussen particuliere banken en zakenbanken, afschaffing van het recht van de banken op geldschepping en oprichting van een nutsbank voor de pensioenfondsen)
- experimenten met het basisinkomen

Maatregelen ter vergroting van het democratisch gehalte van de Europese samenleving op alle niveaus:

- controle op de Europese Commissie door het Europese parlement
- vorming van kamerbrede coalitieregeringen
- betrekken van burger bij de besluitvoering via referenda
- selectieve toelating van immigranten en vluchtelingen tot Europa

Maatregelen om de Europese cultuur te versterken:

- bevordering van permanente educatie voor alle leden van de samenleving
- onderwijs in de Europese cultuur
- lessen in humaniteit, omgaan met de moderne techniek

- culturele integratie van immigranten en vluchtelingen

Teksten waarop deze analyse is gebaseerd, kunnen gelezen worden op de website van Concert Europa: www.concerteuropa.nl